

9. Звіт Комітету з питань безоплатної правничої допомоги, що діє в складі Національної асоціації адвокатів України, з актуальних питань функціонування системи безоплатної правничої допомоги в Україні за 2022 рік. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%91%D0%9F%D0%94_2022.pdf (дата звернення 31.08.2025).

10. Звіт Національної асоціації адвокатів України з актуальних питань функціонування системи безоплатної правничої допомоги в Україні за 2023 рік. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%91%D0%9F%D0%94_2023_.pdf (дата звернення 31.08.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-533-7-14>

РОЛЬ АДВОКАТУРИ У ЗАХИСТІ ПРАВ ОСІБ ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТІ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ

Пеньков Сергій Володимирович

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
Інститут економіки та права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Волошина Марина Олександрівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
Інститут економіки та права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Чорний Віктор Анатолійович

*аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
Інститут економіки та права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Згідно п.п. 3, 4 ст. 1 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» до правничих послуг віднесено представництво особи в державних та інших органах, здійснення заходів із захисту від обвинувачення, консультування та інформування з правових питань і складення правових документів (позовів, заяв, клопотань тощо), допомога у доступі до правничої допомоги та медіації. Правничу допомогу полягає у наданні правничих послуг з реалізації гарантованих прав і свобод, їх захисту та відновлення у разі порушення [1].

Регулювання практичних питань з надання правничої допомоги отримало свій подальший розвиток у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Зазначеним законом визначено поняття договору про надання правничої допомоги як домовленості за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується, зокрема, надати іншій стороні правничу допомогу в порядку визначеному договором, а клієнт – оплатити надані послуги та інші витрати, пов'язані з їх наданням. У відповідності до зазначеного закону, для належного виконання договору про надання правничої допомоги, адвокат, зокрема, має право збирати докази, запитувати, отримувати та вилучати речі і документи, ознайомлюватися з ними, одержувати висновки знавців (фахівців, експертів) з питань, що потребують спеціальних знань, а також опитувати осіб за їх згодою [2, п. 4 ст. 1, ст. 20].

В умовах збройного конфлікту, що, нажаль, вже четвертий рік триває в Україні, такі питання набувають великого значення. Громадяни, що вимушені були залишити свої домівки, могли втратити важливі документи, без яких, в сучасних умовах, неможлива нормальна життєдіяльність. До таких документів можуть відноситися різного роду свідоцтва (про освіту, про одруження/розлучення, про зміну прізвища та ім'я тощо), правоустановчі та інші майнові документи, про стан здоров'я (наприклад, що надають додаткові права в сфері охорони здоров'я – на безоплатне отримання ліків, щодо необхідності проведення періодичних обстежень тощо), про склад сім'ї ті інші. Всі зазначені документи підтверджують юридичні факти (які були встановлені раніше на тимчасово окупованих територіях), і у разі неможливості їх відновлення, доведеться доводити наявність тих чи інших фактів в судовому порядку. У даних випадках допомога адвоката буде затребувана як ніколи.

Особливої актуальності, під час збройної агресії проти України, набувають питання розшуку осіб зниклих безвісті. Крім здійснення безпосередньо розшукових заходів, виникає необхідність визнання особи безвісно відсутньою. Законодавець відрізняє осіб, зниклих безвісті та осіб, зниклих безвісті за особливих обставин. До перших

відносяться особи, щодо яких на момент подання заяви про розшук, відсутні відомості про їх місцеперебування; до других – особи, зниклі безвісті у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру. Слід зазначити, що за особою, зниклою безвісті за особливих обставин, зберігаються всі права, гарантовані Конституцією та законами України. Також, така особа має право на проведення ретельного розслідування обставин її зникнення та заходів із встановлення її місцезнаходження [3, ст. 1, 5].

За інформацією Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісті за особливих обставин, в Україні налічується більше 70 тисяч таких осіб. Як заявив Добросердов А., про долю більшості з них можливо буде дізнатися лише після припинення бойових дій [4].

За таких обставин близьким родичам та членам сімей, осіб, зниклих безвісті за особливих обставин доводиться вирішувати цілу низку юридичних питань: подання відповідної заяви, здійснення заходів із захисту прав та інтересів такої особи, її майна, розшуку тощо. Розібратися у всіх юридичних тонкощах необізнаним особам часто буває досить складно, а самостійне здійснення зазначених заходів може привести до зайвої втрати зусиль та дорогоцінного часу. Доречною, в таких випадках, буде допомога адвокатів. Передбачаючи подібні ситуації, законодавець окремо вказав на право близьких родичів та членів сімей, особи зниклої безвісті за особливих обставин на безоплатну правничу допомогу [4, ст. 6].

Моніторинг сайтів адвокатських бюро та об'єднань свідчить про наявність попиту на юридичну допомогу у вирішенні питань пов'язаних з тяжкими обставинами зникнення безвісті близьких осіб та широкий спектр послуг, що надаються адвокатами у даному напрямку. До них, зокрема, відносяться: юридичні консультації, складення заяв про зникнення особи, звернення в ТЦК та СП щодо видачі повідомлення про зникнення безвісті військовослужбовця, отримання інформації про його останнє відоме місцезнаходження, обставин зникнення, статусу, юридична допомога в отриманні акту службового розслідування, оформленні пенсії та інших соціальних виплат або пільг, супроводження здійснення розшукових заходів (Національною поліцією, іншими органами влади та громадськими організаціями тощо).

Слід зазначити, що близькі родичі осіб, зниклих безвісті за особливих обставин, крім вирішення суто юридичних питань, зацікавлені у здійсненні ефективних розшукових заходів щодо встановлення їх місцеперебування, або місць їх поховання (місцезнаходження останків), отримання будь-яких відомостей, що може сприяти розшуку особи

або посмертної інформації. Як вже зазначалося вище, масштабне вжиття таких заходів буде можливе після завершення бойових дій та отримання доступу до тимчасово окупованих територій. Національна поліція України та інші органи, яким надано право проведення оперативно-розшукової діяльності зобов'язані здійснювати розшукові заходи на підставі ч. 3 ст. 17 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» та п. 1 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [4, 5]. Але, з огляду на велику кількість осіб зниклих безвісти за особливих обставин, підвищення рівня злочинності, що завжди має місце під час збройного конфлікту та одразу після його завершення, а також з інших об'єктивних та суб'єктивних причин, розраховувати на ефективну діяльність вказаних органів не завжди доречно. Вважаємо, що належну допомогу у зазначеному напрямку могли б надати адвокати, використовуючи права, надані їм Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Суттєвого сприяння у розшуку, можна було б очікувати від приватних детективів, в т.ч. і в здійсненні заходів на звільнених територіях та в «сірих» зонах. За доцільне буде зазначити, що робота приватних детективів жодним чином не підміняє адвокатську діяльність, а доповнює її, та сприятиме підвищенню її ефективності. Взаємодія адвокатів та приватних детективів буде доцільною і в інших сферах адвокатської діяльності. Таким чином, прийняття Закону України «Про приватну детективну діяльність» сприятиме підвищенню ефективності захисту прав та інтересів громадян.

Зазначимо, що адвокатська діяльність зі збору інформації (відомостей, даних) про осіб зниклих без вісті за особливих обставин, захист їх майнових прав ті інших гарантованих свобод, в сучасних умовах потребує отримання інформації (документів, речей тощо) на тимчасово окупованих територіях. З огляду на зазначене, корисним було б надання адвокатам та приватним детективам права на встановлення таких контактів з фізичними та юридичними особами на цих територіях на кшталт прав наданих пошуковим групам, відповідно до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [4, ст. 1].

Таким чином, у зв'язку з важливою роллю адвокатури у здійсненні захисту прав осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, в т.ч. і заходів із встановлення їх місцезнаходження, доцільним буде якнайшвидше прийняття Закону України «Про приватну детективну діяльність» та розширення можливостей адвокатів шляхом надання їм права на встановлення контактів з фізичними та юридичними особами на територіях, що тимчасово перебувають під окупацією.

Література

1. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02 червня 2011 року № 3460-VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закону України від 05 липня 2012 року № 5076-VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

3. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12 липня 2018 року № 2505-VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>

4. Уповноважений МВС назвав кількість українців, зниклих безвісти за особливих обставин. Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/u-mvs-nazvali-kilkist-zniklih-bezvisti-ukrajinciv-308634/>

5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-533-7-15>

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Пчеліна Оксана Василівна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства,*

*Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

У сучасних умовах реформування системи кримінальної юстиції України питання реалізації права на захист у кримінальному провадженні набуває особливої значущості. Ефективність захисту прав і свобод особи в межах кримінального процесу є важливим індикатором рівня правової держави, а також одним із ключових чинників довіри суспільства до органів правопорядку та судової влади.